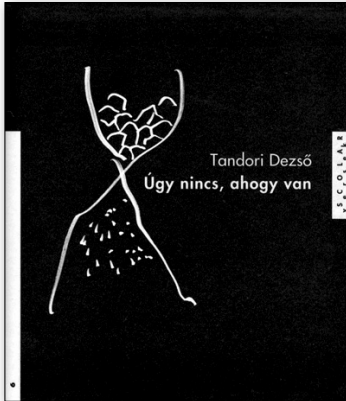

LÁTÓSZÖG

TANDORI DEZSŐ
Úgy nincs, ahogy van

Scolar Kiadó
Budapest, 2010

Koncz Tamás

„FÖLDI KAPUKON SE KILINCSEM”

„Úgy nincs, ahogy van. Ne mondd, hogy szóltam”. Az előszót nem számítva ezzel a két sorral kezdődik Tandori Dezső új verseskötete, az okos lány esetét idézve: gyalog jött, meg nem is, hozott is, meg nem is. Itt azonban nincs végkifejlet, részben vagy egészben elnyerhető királyság; ami van: az a nincs, és ennek tudását még csak közönynek sem lehet nevezni. „Te vagy a ház, aminek nincs kapuja”. Szepes Mária nevezte meg így e létállapotot *A vörös oroszlán* című könyvében, és Tandori szinte szóról szóra ugyanezt írja le, csak versben: „Hát se üres, se teli mennybolt. Földi kapukon se kilincsem”. Se boldog, se szomorú, és csak annyira dal, amennyire más sem lehet. Az önszáműzetés méltósága persze addig érvényes, amíg mások is tudnak róla; a lemondás akkor tett, ha van még miről lemondani – ráadásul kétesélyes küldetés, mert a gondolkodó ember nem tudhatja biztosan, hogy a világot zárta ki, vagy önmagát a világból. Az *Úgy nincs, ahogy van* tanúsága szerint a *kint* sem jobb vagy más – legyen

az a kint akár a „Lét ön-házában. Némaságában. Kíntól-örömtől távol” (*Két visszababot; II. Bár s mint örökre*).

Az úgy nincs, ahogy van lezárja a kijáratokat. Vége a lóversenynek, londoni, berlini utazásoknak. Ami marad: feleség, állatok, két szoba és az irodalom. Utóbbi nem öröm, hanem szükséglet, épp, mint a példamondatban: „az író ír”, mi más tehetne – ekkor van létjogosultsága. Babitsot, Kosztolányit idézve Tandori „Üres dióhéj, kő-teli” magáról mesél a kötet második, ciklus-címadó versében (*Az egzisztencialista*) – az emberről mint szigetről, akit csak határai, tagadása mentén lehet megismerni. Könnyed és kiábrándító nincs-tár, díszessége mellett is csupasz, utolsó két sora pedig kíméletlen szétszóratás: „S én: legbelülre kivetetlen. / Ökölnyi se, mi egy marék volt.” A ciklus ezzel a csapással némileg erejét veszti, a nagyobb etapok (*Mesterem nyomán és másként; Két műzsai*) naplóvá nyúlnak, melyben Tandori Dezső saját szövegeiről, az emberiségről és az egzisztencializmusról ír. A hol rímes, hol prózai részletek, gondolatfüggvények nem mindig érdekesek a kívülálló számára, akad közöttük erőltetett szóvicc és magánjellegű zsörtölődés is az internettel vagy az emberiséggel kapcsolatban. Tandori ezt egy laza vállrándítással elintézi („valami halvány jogom csak van / hogy mindig magamról beszéljek!”), amit ugyan megtehet, de az olvasót ettől még fárasztja a sok töltelék. Másrészt a szerző nem győzi hangsúlyozni, hogy az irodalom – ami egykor a legfontosabb volt – mára alig jelent valamit számára. Mégis ír, s ez azt jelenti, hogy más nem tud tenni, ha minden szövegét önmagával azonosítja, nem válogathat. Maga is elismeri: „Ha életem az irodalmam? El vagyok veszve”. A publikálással ugyanakkor paradox helyzet alakul ki, a szöveg létevé válik, Tandori világává: ha kinyitjuk könyvét, instant otthonba lesünk be, amit ő (ki)tüntető közönnnyel vagy méla undorral fogad – és előre közli, hogy nem próbál nekünk megfelelni.

A monológ-jellegű tömbök után ugyanakkor *Az egzisztencialista* tiszta, alanyiségében is „üres” versekkel folytatódik. *Az idő-egy kör* és a *Reggel-hajnalán* hiány-hordozók: „Írom messziről. / Semmin át nem tör. / Az sincs csak, hogy úgy tetszik. Nincs se meghozva. / Se az, hogy vissza. / Egy se maga. Se másik” – írja Tandori, őrlő hurkot vetve: csak abból a csapdából nem lehet kilépni, ami nincs. A Georg Seuratnak ajánlott alciklusban már nemcsak a tárgyat, de a mondhatót is semlegesíti: „Ha mondva nem lesz. / Nem lesz elő-alakban. / A szót előzve. / Kell, nem. Szét, össze” – utal a kifejezés wittgensteini reménytelenségére és a Seurat által kifejlesztett pointilista festéstechn-

nikára. Minden jel pont, ami képbe-mondatba rendezve is önmaga, s így valójában értelmezhetetlen marad: „Alak-nincs az alakban.” Ezzel tulajdonképpen cáfolja első kötetének, az 1968-as *Töredék Hamletnek* felvetését: „Aki elveszti egészét, / megleli részleteit”. Mint kiderült, a szétoztódás, a szubjektum széttöretése nem vezet célhoz, nyugvóponthoz; nincs mit megtalálni, ha a rész csak egy-magára mutat, marad tehát az elvesztés szintén semmire nem utaló ténye. Talán még Kemény István láttatta Tandori Dezsőhöz hasonlóan a tapasztalás hiányát *Távoli légiveszély* című versében: „Ott a súlya, itt a tett, / Itt a súlya, ott a tett. / Nincs súlya semminek, / Nincs súlya semminek.” A semmi-sehova közönyös felismerése ugyanakkor biztonságot is jelent. Céltalan, mondhatatlan és mozdíthatatlan pont – úr, ahova vissza lehet térni az önmagával telített világból. „A lét tülekszik / Nyüvön nyüvekszik. / Fogytán-nőttén egyezik” – részletezi a bomlás és újulás cserélhető folyamatát Tandori, a magától megcsömörlő buddhista undorával (*A részvilágok*); ez a minden megvan és a semmi nem kell pillanata.

Amit azonban elveszítene, visszaszerzi szószátyárságával: a költő nem állja meg, hogy ne tisztelegjen folyton valaki – Beckett, Szép Ernő, Seurat – előtt, és hol Balassi-strófában, hol leoninusokban verseli meg nagyjából ugyanazokat az élményeket. Visszatérően részletezi például elszenvedett és épphogy csak elkerült baleseteit is; ilyenkor remeg a gondolkodó nádszál, félelme pedig éles ellentétben áll a jeltelenség emlegetett közönyével. Másutt viszont rezignáltan mond le a kifejezés vágyáról, esélyéről: „Amit megélhetek még. / Nem vár emberre. / Menteni mentse. / Ami menthetetlenség.” Nem kell az irodalom sem, bár ezt is csak az irodalom útján lehet elmondani: „A költészet hasztalan. / S a próza. Dráma. / Esszé. Határa. / Hasztalan. Csak haszna van.” (*KÉNYSZERŰEN; Gyakran mint álom*). Nem lehet igaz, ami helyet kap a helytelenségben – de nem lehet másként tenni sem, ha az ember ebből él, ha csak így tud tiltakozni az élete ellen.

Az első ciklus néhány grafikát is tartalmaz – Tandori Kurt Schwitters szobrászról, valamint magyar írókról, költőkről (Mándy Ivánról, Szabó Lőrincről, Ottlik Gézáról) készített nem túl szerencsés sorozatot –, a rajzok pedig egyúttal bevezetést jelentenek a *Zárványok* képes fejezetéhez is. A ciklus a *Mindenki sziget* című vers alapgondolatára épül, ami még az előző egységben szerepelt: minden egész külön van, „Még minden. Részlet.” Zárvány az ember, az idő, a végtelen és a halál is, sorolja Tandori, gyerekes rajzait minden esetben pár

sorral magyarázva, és persze a magyarázat is sziget, nélküle a költő lemezkéit, kéz- és lábnyomait sem lehetne érteni. Tandori a pí végtelenségét is szigetként értelmezi, hiszen a végtelen szakaszos tizedes tört nem kombinálható semmivel maradék nélkül – befejezhetetlen érték, s ebben az életre emlékeztet. (A pík változatos használata egyébként Háy János hagyományos szomorúmanóit idézi – azzal a különbséggel, hogy Háy nagyobb műgonddal rajzolta meg ikonikus figuráit.) A ciklusban szerepel továbbá az *ABC-zárvány: A-Z*. Tökéletes vers, annyira, hogy semmi nincs benne, csak maga, és ezen kívül nem lehetne más: zárvány, ami az összes elképzelhető nyelvi jelet és tartalmat hordozza, bezárja. Szép a homokóra-gondolat is: a homokszem mint az idő szigete-pontja, a pontos idő pedig mint pontköltészet értelmeződik – avagy újabb tisztelgés George Seurat előtt.

A zárványokból így lesznek aztán *Pontversek* (a harmadik ciklus), az elkülönülés írásos mementói. Tandori itt Balassi-strófára vált, ami mellett aztán a sorozat végéig kitart: régies ütemre üresít ki jelentést, tartalmat, időt. „Mindenki Godot!” – kiált fel cikluskezdő versében (*Idegen idők*), tehát senki sincs ott, s ami ott van, nem jön el: „Megfejtésünket, / még hogy nem ünnep, nem hozza e sorvasztás, / ha várakozva, / elvágyakozva, / ami kívül, mindig más / mást hinni csak áltatás.” Nehéz azonban elképzelni, hogy ez valós élethelyzet, hisz minden, ami él, irtózik és szenved a hiánytól, próbálja betölteni azt – akkor is, ha ez teljesen feleslegesnek tűnik. A *sem*-ről szóló irodalom önáltatás, mert eleve léteznie sem kéne: a költő kis hiánnyal kezd, ám a *horror vacui* a mind „nagyobb” semmi kimondására készíti, mintha ezzel betölthetné az előző nincset – ebből pedig csak szócséplés kerekedik, amiben egyre (sem) megy búza és ocsú. A tagadás, a sem-sem állapota töredékké tesz: „Vagyok. Ez annyi. / Hogy. Nincsen Semmi. / Ennek a tagolása. / Vagyok ez. Annyi. / Hogy Nincsen. Semmi. / Ennek nem. Azonmása” – írja Tandori Dezső a *HOLT-SOKSÁGA EGY. PONTNAK...* című versben, pontról pontra számolva fel kapcsot és jelentést. A dekonstrukció először a mondatot szedi ízekre, töredék-mondatokra, majd a szöveg kohézióját: a versek innentől olyanok, mintha generátor szórná-rendezné bennük a szavakat – minden töredék magát üzeni, egyedül is megállva versként: „Porig érintés” vagy „Tárja. Zárja. Egy szárnyét”. Az én úgy tölti meg a szövegeket, mint kavicsok a folyó medrét: mindenütt és sosem teljesen, az állandó rész-reflexió pedig személytelenséget eredményez. A másik ember iránti vágy ettől a töredék-tudástól lesz meddő: „Test,

lélek. Egyik. / Lény és lény. Másik. / Hiába elérhető” – összegez Tandori, hogy aztán lemondjon az undorig ismert lemondásról is: „Csak itt. El innen. / Ne lenne tagadásom” (*DE MÁR NINCS ILY FOLYTATÁS*).

Ami félelmetes vagy inkább kiábrándító ezekben a pont-versekben, az a szeretet hiánya: nincs önszeretet, nincs megengedő és elfogadó szeretet, nincs birtokló, önző szeretet. Egy angyal fosztja sokszemű tollait – és mondja, ez a toll sem én vagyok, meg ez sem; magát keresi minden apró részletében, és nem találja, mert lényege más. Nincs hit sem, pedig Tandori költészete a lét határainál jár. Marad az „önmagán töredék”, a tudás feleslegességének tudása és a félelem: hogy meddig még. Isten csak bibliai utalásokban, elejtett sorokban lakik: teve tű fokán, „Ki fut. Ki akar” – de ez is csak célzás, dísz, ennél nagyobb teret nem kaphat a szövegzárványokban. Hittel persze nehezebb dédelgetni a semmit – Tandori pedig az összes tétet a nincsre teszi kötetétkben: *all out*ot mond, s ide jut minden(ki). Leszámol persze az ésszel, az utolsó menedékkal is: „Szerte. Tárul. Mi letelt. / Amivel. Be sosem telt.” (*Az ÉSZ*). Százféle változatban búcsúztatja a tárgyat, formát és jelentést, míg el nem jut a ciklus végéig, ahol összegez – vagy szétszegez: „Olyan, hogy Tandori Dezső / nem volt. / Tandori Dezső egyszerűen én voltam. / Legfeljebb, ha egyebek között.” Így nem volt – konkrétan – semmi, ami a *Pontversek*ben olvasható, csak rész részre és a hátrahagyott táv. „Olyasmi ez, mintha valaki egy jó 8000 méteres magasságba aprólékosan feljut, de fogalma sincs, ott aztán hol van” – ismerteti a ciklust visszatekintve Tandori, magyarázatával pedig teljesen egyet lehet érteni.

A kötet végül a *Vámház-versek* függelékciklusával zárul: utóbbiak kissé személyesebbek, szó esik bennük piacozásról, régi otthoni borozásokról, a közös életről is. „Mások a tönk szélére jutnak. Mi kettőnk szélére jutottunk” – írja Tandori, és ez a szomorú szójáték olyan, mint egy korty víz a pontversek sivatagja után, végre valami emberi. Aztán: halálfélelem ismét, villanó képekben, mégis unalmas: „Kád. Zománc. Fejjel. [...] Köpenyöv. Vécé. Létrafokba. Beakad. [...] Kiszaladt lábam. / Csönd a jégcsattanásban.” Mennyi hétköznapi kiút. Jellemző az is, hogy a könyv végén Tandori szeretett szövegeitől búcsúzik, orrától, lábától, idegen testétől. A tok végül pusztulhat, de a benn-való nem szabadul: „Körbe nem éró, kétes kör, mit jársz, / egyre nyitva hagyja, mind, amit vársz, / de csak játszik veled a gondolat, / szedi-ejti, bármi pontos, szavad.” Feloldás nincs. Tandori